

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

A korlátozott beszámítási képesség története napjainkig

Szerzők:

dr. Buri Edina Krisztina - Zeöldné dr. Király Anita

Budapest, 2017. november 1.

Középkori szabályozás

A középkor évszázadaiban a bűncselekmény elkövetője bárki lehetett. A bírói gyakorlat többféleképpen értékelte a tébolyodottak helyzetét, hol enyhébben, hol keményebben büntették. Az elmebetegség beszámítási képességet kizáró hatását csak a legutóbbi időkben ismerték el.

A római jog szerint a „furiosit”, azaz az őrültet már felmentették a büntetés alól. Az egyházjogban azonban hosszú időn keresztül uralkodott az a nézet, hogy az elmebetegség a bűn következménye, ezért legfeljebb csak a büntetés enyhítették. Egészen a XVIII. század végéig büntették az elmebeteg elkövetőket, csak a humanistáknak köszönhető, hogy az elmebetegség, illetőleg az elmezavar a beszámítási képességet kizáró okok közé került.

Hazánkban is csak az utolsó évszázadokban sorolták a büntethetőséget kizáró okok közé.

A hazai szabályozás kezdetei

A Magyarország első hatályos büntető törvénykönyveként 1787-ben kihirdetett, Közönséges törvény a vétkekről és azoknak büntetésekről 5.§-a szerint: akiben szabad akarat nincs, főben járó vétket annak nem lehet tulajdonítani.

Az 1843-as büntetőjogi törvényjavaslatok közül az anyagi jogit szokás Deák Ferenc-féle Btk.-nak nevezni. A tervezet a korlátozott beszámítási képességet a maga teljességében kodifikálta volna.

A 74.§. szerint minden beszámítástól és büntetéstől menten maradnak: az őrültek azon tettekre nézve, miket őrültségük idején elkövettek; azok, kik betegség miatt ideiglenesen olyan állapotban vannak, hogy tetteik büntethetőségének felfogására szükséges eszmélettel nem bírnak, de csak oly tettekre nézve, miket ezen állapotban követtek el; a tompa elméjűek és siketnémák, ha elmetehetségeik oly kevéssé vannak kifejlődve, hogy tetteiknek büntethetőségét belátni képesek nem voltak.

A 84.§-a szerint: őrültség, betegség, tompaelméjűség, mely még azon fokon ugyan nincsen, hogy

minden beszámítást megszüntessen, de mégis olyan, hogy a törvényességének józan belátását megzavarta, a beszámítást szintén enyhíti.

1852-ben Magyarországon hatályba léptették az 1803-ban kelt osztrák büntető törvényt, mely rendelkezett a beszámítási képességet kizáró okokról, a gyengeelméjűségben, elhanyagolt neveltetésben megnyilvánuló korlátozott beszámítási képességet az enyhítő körülmények között nevesítette. Mindazonáltal a magyar bíróságok nem voltak hajlandóak az osztrák büntetőjogot alkalmazni, ezért visszatértek a polgári átalakulás előtti magyar joghoz.¹

Ebben az időszakban pont a fentiek miatt nagy jelentőséggel bírt Pauler Tivadar 1864-ben megjelent Büntetőjogtan című tankönyve, mely kidolgozta és rendszerezte a beszámítási képességet kizáró okokat: azon körülmények, melyek az ember öntudatát, elhatározási vagy cselekvési szabadságát megszüntetik, tette beszámíthatását is kizárják. Mások tárgyi vagy alanyi tekintetben a büntett beszámíthatását enyhítik vagy súlyosbítják, némely viszonyok pedig elveinek alkalmazását különféleképp módosítják. Pauler álláspontja szerint enyhítő körülmények azok, melyek a büntett beszámíthatását teljesen ki nem zárják ugyan, de az öntudat vagy akarat korlátozásánál vagy pedig a cselekmény minőségénél fogva annak bűnösségét kisebbítik.²

Az 1878. évi V. törvénycikkkel iktatták törvénybe a 70 évig hatályban volt Csemegi kódexet. A törvény nem határozta meg a beszámítási képesség fogalmát.

Ezt a hiányt pótolta Vámbéry Rusztem 1913-ban megjelent Büntetőjog című tankönyvében. Az ő meghatározása szerint a beszámíthatóság az embernek a képessége, hogy cselekvésének valóságos és erkölcsi vagy jogi jelentőségét átlássa, s magát jellemének, egyéniségének megfelelően ható képzetek szerint irányítsa. A beszámíthatóság fokozatait azonban nem különböztette meg, vagy beszámítható volt az elkövető, vagy beszámíthatatlan.³

¹Mezei Barna: A magyar jogtörténet forrásai (Budapest, Osiris kiadó 2000)

²dr. Pauler Tivadar: Büntetőjogtan (I-II. Kötet Budapest, Fpeifer Ferdinánd, 1869).

³Vámbéry Rusztem: Büntetőjog (Budapest, Grill Károly Könyvkiadó vállalat, 1913.).

A kódex VII. fejezete felsorolta a beszámítási képességet kizáró okokat.

76.§: nem számítható be a cselekmény annak, aki azt öntudatlan állapotban követte el, vagy kinek elme-tehetsége meg volt zavarva, és emiatt akaratának szabad elhatározási képességével nem bírt.

88.§: siketnémák, ha cselekvésük bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem bírnak, bűntett vagy vétség miatt nem büntethetők. Ide tartozott még az ellenállhatatlan erő és fenyegetés, a jogos védelem, a végszükség, a tévedés és a gyermekkor is.

A Csemegi kódexből tehát a korlátozott beszámítási képesség kimaradt. Ugyanakkor a büntetés kiszabásánál figyelembe kellett venni a bűnösség fokára befolyással bíró súlyosító és enyhítő körülményeket. Ha a súlyosító körülmények voltak túlsúlyban, akkor a büntetésnek az elkövetett cselekményre megállapított legmagasabb mértéke megközelítendő vagy alkalmazandó, ha pedig az enyhítő körülmények száma volt nagyobb, akkor a bűncselekményre megállapított legkisebb mérték alkalmazandó. A törvény abban azonban szabad kezet engedett a bírónak abban a kérdésben, hogy mit tekintszen enyhítő vagy súlyosító körülménynek, és nyomatékos enyhítő körülmények esetén bármely bűncselekmény büntetésének nagymértékű enyhítését engedte, tehát lehetőséget adott neki arra, hogy a szellemi állapot fogyatkozását a konkrét esetben az elkövető javára vegye figyelembe.

A XIX. század végén - orvos és jogász kongresszusokon megtárgyalva - a jogtudósok már elismerték, hogy a teljes beszámíthatatlanság és a teljes beszámíthatóság között sok átmenet van, ezért ha a törvény a korlátolt beszámíthatóságot nem fogadja el, a szakértő és a bíró ahelyett, hogy a bűnösség fokával arányban álló enyhébb büntetést alkalmazna, a beszámítás kizárását és a büntethetetlenséget mondja ki. ⁴

A századfordulón hazánkban (Európához hasonlóan) meghatározóvá vált az az irányzat, amelynek hívei a különös lelkiállapotok figyelembe vételét és tételes szabályokkal rendezését követelték. Abban azonban továbbra is nagy volt az eltérés, hogy ez a rendezés miképpen történjen. Volt olyan javaslat, amely szerint a büntetés mértékének enyhítésén kívül a törvény nem nyújtana módot adni arra, hogy

⁴ dr. Babarczy Schwarzer Ottó: A korlátolt beszámíthatóság (Budapest, Orvosi hetilap tudományos közleményei 1906.).

a bíró a „szellemi csekély érték állapotait” figyelembe vehesse. Mások azon az állásponton voltak, hogy ha a normális büntetés sem tartja vissza az ilyen egyént a bűncselekmény elkövetésétől, akkor még kevésbé várható ilyen hatás a megrövidített büntetéstől. Ezzel együtt azonban általánossá vált az az a felfogás, hogy az ilyen elkövetőket enyhébben kell büntetni. Abban a jogászok és a pszichiáterek is egyetértettek, hogy az idetartozó bűnelkövetőkön a büntetést másként kelljen végrehajtani, mint a „normális” elítélteken. Abban azonban már nem volt összhang, hogy miként legyen ez a végrehajtás más. Voltak olyanok, akik a rendes büntetés alkalmazását ajánlották, utólagos nevelő vagy gyógyító kezeléssel, mások pedig a büntetés mellőzését és csupán nevelő-gyógyító intézetben történő elhelyezést javasoltak.⁵

Az 1950. évi II. törvény (Btá.) újraszabályozta a büntethetőséget kizáró okokat. Először határozta meg a végszükség és a jogos védelem fogalmát és bevezette a korlátozott beszámítási képesség fogalmát. E szerint nem büntethető, aki a bűntettet olyan elmebeteg állapotban vagy olyan öntudatzavarban követte el, mely őt képtelenné tette a cselekmény társadalmi veszélyességének felismerésére vagy az akaratának megfelelő magatartásra. Ha az elkövetőt elmebetegsége, öntudatának zavara csupán korlátozta a cselekmény társadalmi veszélyességének felismerésében, vagy az akaratának megfelelő magatartásban, büntetését korlátlanul enyhíteni lehet (10.§). A Legfelsőbb Bíróság 1954-ben azonban rámutatott, hogy a korlátozott beszámíthatóság esetén a büntetés korlátlan enyhítése csak lehetőség, és távolról sem minden esetben kötelező szabály.

A kóros elmeállapot

Az 1978. évi IV. törvény a beszámítási képességet kizáró biológiai okokat egy új gyűjtőfogalomban határozta meg. Ez a kóros elmeállapot fogalma, melybe beletartozik az elmebetegség, a gyengeelméjűség, a tudatzavar, a szellemi leépülés és a személyiségzavar is.

A 24.§ (1) bekezdése szerint nem volt büntethető, aki a cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában - így különösen elmebetegségben, gyengeelméjűségben, tudatzavarban, szellemi leépülésben és személyiségzavarban - követi el, amely képtelenné teszi a cselekmény

⁵dr. Pauler Tivadar: Büntetőjogtan (I-II. Kötet Budapest, Fpeifer Ferdinánd, 1869).

következményeinek felismerésére vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék.

A (2) bekezdés szerint a büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az elmeműködés kóros állapota az elkövetőt korlátozza a cselekmény következményeinek felismerésében vagy abban, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék.

Hatályos jogszabály

A jelenleg - 2013. július 1-jétől - hatályos Büntető törvénykönyv 17.§ (1) bekezdése szerint nem büntethető, aki a büntetendő cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában követi el, amely képtelenné teszi cselekménye következményeinek a felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.

A (2) bekezdés szerint a büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az elmeműködés kóros állapota az elkövetőt korlátozza a bűncselekmény következményeinek a felismerésében, vagy abban, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.

A törvény tehát a korábbi szabályozástól eltérően még példálózó jelleggel sem említi a kóros elmeállapotot megalapozó fiziológiai rendellenességeket. Ugyanakkor továbbra is megkülönbözteti a büntethetőséget kizáró kóros elmeállapotot, illetve a büntetés korlátlan enyhítését lehetővé tevő kóros elmeállapotot. A törvény szövegezése egyértelműen rögzíti, hogy a cselekmény tényállásszerű és társadalomra veszélyes, azonban a kóros elmeállapotú személy bűnössége hiányzik. Ennek megfelelően a törvény a „büntetendő cselekmény” kifejezést használja.

A beszámítási képesség hiányában az elkövető nem büntethető, de amennyiben személy elleni erőszakos, vagy közveszélyt okozó büntetendő cselekményt valósított meg, és tartani kell attól, hogy a jövőben hasonló cselekményt követne el, feltéve, hogy büntethetősége esetén a bíróság egyévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést szabna ki vele szemben, úgy a Btk. 78. §-ában meghatározott kényszergyógykezelés alkalmazásának van helye.

Annak eldöntése, hogy a terhelt szenvedett-e a cselekmény elkövetésekor az elmeműködés olyan kóros állapotában, amely a beszámítási képességét kizárta vagy korlátozta, egyértelműen szakértői

kérdés, ezért a Be. 99. §-ának (2) bekezdése alapján az ügyész, illetve a bíróság köteles igazságügyi szakértőt kirendelni. Az elmeállapot vizsgálatát a Be. 101. §-ának (2) bekezdése szerint két szakértőnek kell elvégeznie. Amennyiben egyszeri vizsgálattal nem dönthető el szakértői bizonyossággal a terhelt elmeállapota, akkor a bíróság legfeljebb egy hónapra - mely további egy hónappal meghosszabbítható - elrendelheti a terhelt elmeállapotának megfigyelését és e célból a fogva lévő terheltet igazságügyi megfigyelő és elmeorvosintézetbe, a szabadlábon lévő terheltet pedig pszichiátriai fekvőbeteg-intézetbe utalhatja [Be. 107. § (1) bek.].

Felhasznált irodalom:

- Mezei Barna: A magyar jogtörténet forrásai (Budapest, Osiris kiadó 2000)
- dr. Pauler Tivadar: Büntetőjogtan (I-II. Kötet Budapest, Fpeifer Ferdinánd, 1869).
 - A magyar büntetőeljárás jog tankönyve (Budapest, Atheneum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1915-17.)
 - A személyes tulajdonságok és körülmények tana (Budapest, Magyar Jogi Szemle -Jogi értekezések 2. füzet 1902).
- dr. Kenyeres Balázs: A törvényszéki orvostan tankönyve a magyar törvényekre való tekintettel (Universitas Könyvkiadó társaság 1925.).
- dr. Babarczy Schwarzer Ottó: A korlátolt beszámíthatóság (Budapest, Orvosi hetilap tudományos közleményei 1906.).
- dr. Pauler Tivadar: Büntetőjogtan (I-II. Kötet Budapest, Fpeifer Ferdinánd, 1869).
- Vámbéry Ruzstem: Büntetőjog (Budapest, Grill Károly Könyvkiadó vállalat, 1913.).
- Belovics Ervin, Gellér Balázs, Nagy Ferenc, Tóth Mihály: Büntetőjog I. (Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó 2014)

Felhasznált jogszabályok:

- 1978. évi IV. törvény - net jogtár
- 2012. évi C. törvény - net jogtár